

การเกื้อหนุนทางสังคมของผู้สูงอายุในบริบทชุมชนเมือง : กรณีศึกษาชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลาย

รติพร ถึงฝั่ง^ก, สุพรรณิ ไชยอำพร^ข

^กอาจารย์ประจำ ^ขรองศาสตราจารย์ประจำ

คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

✉ ratipon.tungfung@gmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเกื้อหนุนทางสังคมของครอบครัว และชุมชนที่มีต่อผู้สูงอายุในบริบทชุมชนเมือง เปรียบเทียบระหว่างชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลาย โดยใช้การวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed methodology) การศึกษาในเชิงปริมาณเก็บข้อมูลจากประชากรผู้สูงอายุ ในชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลาย จำนวน 288 ราย การศึกษาในส่วนเชิงคุณภาพทำการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 15 ราย รวมทั้งการจัดทำเวทีสนทนากลุ่ม ผลการศึกษาพบว่าระดับการเกื้อหนุนทางสังคมด้านที่พักอาศัยและสิ่งแวดล้อมในชุมชนที่มีความสัมพันธ์หลากหลายต่ำกว่าชุมชนเครือญาติ รูปแบบการเกื้อหนุนทางสังคมที่ผู้สูงอายุได้รับมีความเกี่ยวข้องกับระดับการพัฒนาของชุมชน โดยพบว่าชุมชนทั้ง 4 ชุมชนมีระดับการพัฒนาชุมชนที่แตกต่างกัน ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อระดับการพัฒนาชุมชน คือ ความสามารถของผู้นำชุมชน ในการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน ดังนั้น เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุและยกระดับการพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้น ควรส่งเสริมบทบาทของผู้นำชุมชน รวมทั้งการสร้างผู้นำชุมชนรุ่นใหม่จากผู้นำเยาวชน เพื่อวางรากฐานให้เป็นผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งในอนาคต

คำสำคัญ การเกื้อหนุนผู้สูงอายุ ชุมชนเมือง ชุมชนความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ชุมชนที่มีความสัมพันธ์หลากหลาย

Social Support of the Elderly in Urban Communities: A Case Study of Kinship Communities and Multiple Social Relationship Communities

Ratiporn Teungfung^{a,✉} Supanee Chaiumporn^b

^aLecturer ^bAssociate Professor, School of Social and Environmental Development
National Institute of Development Administration
✉ratipon.tungfung@gmail.com

Abstract

This research aims to study social support for the elderly by families and communities in the urban areas a comparison between kinship communities and multiple social relationship communities by using the mixed methodology. Quantitative research, 288 respondents were elderly who live in two types of communities: kinship and multiple social relationship communities. Qualitative research is composed of 15 in-depth interview cases and key informants focus group. In terms of social support, the findings indicated that the elderly in multiple social relationship community had a lower housing and environmental support than the elderly in kinship communities. In addition, the study found that there were differences in the level of the community development. The important factors were the community's leader and the social participation among the community's members. Therefore, in order to improve quality of life for the elderly, the supporter should enhance the role of community leader and create a new generation of community leaders for making a strong foundation for the elderly communities in the future.

Key word: Social Support of the Elderly, Urban Community, Kinship Community, Multiple Social Relationship Community

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประชากรสูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป มีแนวโน้มเพิ่มจำนวนสูงขึ้นทั่วโลก (United Nations, 2014) ในประเทศไทยการสำรวจประชากรสูงอายุในปี พ.ศ. 2557 พบว่ามีจำนวนผู้สูงอายุคิดเป็นร้อยละ 14.9 ของประชากรทั้งหมด ในจำนวนนี้เป็นผู้สูงอายุเพศชายร้อยละ 45.1 และเพศหญิงร้อยละ 54.9 (National Statistical Office, 2014) อัตราส่วนพึ่งพิงวัยสูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป) ต่อผู้อยู่ในวัยแรงงาน (อายุ 15-59 ปี) 100 คน เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจากร้อยละ 10.7 ในปี พ.ศ.2537 เป็นร้อยละ 22.3 ในปี พ.ศ.2557 ในขณะที่อัตราส่วนเกื้อหนุนของผู้อยู่ในวัยแรงงานต่อผู้สูงอายุลดลงจากร้อยละ 9.3 ในปีพ.ศ.2537 เป็นร้อยละ 4.5 ในปี พ.ศ.2557 แสดงให้เห็นว่าผู้ที่อยู่ในวัยแรงงานมีศักยภาพในการดูแลผู้สูงอายุลดลง (National Statistical Office, 2014).

ครอบครัวนับว่าเป็นสถาบันหลักที่มีบทบาทสำคัญในการเกื้อหนุนทางสังคมแก่สมาชิกในครอบครัวโดยเฉพาะอย่างยิ่งในยามที่สมาชิกนั้นเข้าสู่วัยชรา ภายใต้สถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง ส่งผลกระทบต่อบทบาทของครอบครัวในการเกื้อหนุนทางสังคมให้แก่สมาชิก เริ่มตั้งแต่ขนาดของครัวเรือนไทยโดยเฉลี่ยมีขนาดลดลงโดยในปี พ.ศ.2553 ครัวเรือนไทยมีขนาดเฉลี่ยเพียง 3 คน ลดลงกว่า 1.8 เท่าเมื่อเปรียบเทียบกับเมื่อ 40-50 ปีก่อน (Institute for Population and Social Research, 2012) ดังนั้นผู้สูงอายุอาจต้องพึ่งพาตนเองให้มากขึ้น แทนการพึ่งพาสมาชิกคนอื่นในครอบครัว รวมถึงต้องมีสถาบันทางสังคมอื่น ๆ เช่น ชุมชนเข้ามาให้ความเกื้อหนุนและช่วยเหลือด้านสวัสดิการสังคมให้แก่ผู้สูงอายุ เพื่อเสริมหรือทดแทนการเกื้อหนุนจากครอบครัว แต่ชุมชนเองก็ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเช่นกัน โดยเฉพาะในชุมชนเมืองที่อยู่ท่ามกลางความทันสมัยของเทคโนโลยีและระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาซึ่งมีทั้งชุมชนดั้งเดิมที่มีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติและชุมชนใหม่ที่มีความสัมพันธ์หลากหลาย อันเป็นผลจากการย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองใหญ่ของผู้คนจากภูมิภาคต่าง ๆ

ภายใต้บริบทของชุมชนที่มีลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนที่มีความแตกต่างกัน ดังกล่าวย่อมมีผลถึงลักษณะทุนทางสังคมที่แตกต่างกันออกไปอีกด้วย ซึ่งทุนทางสังคมเป็นการเชื่อมโยงพลังจากการเป็นสมาชิกกลุ่ม พัฒนาเป็นเครือข่ายที่มีการทำกิจกรรมร่วมกัน (Starkey, 1997) สามารถช่วยแก้ปัญหาต่างๆ ของชุมชนและช่วยในการพัฒนาชุมชน หากสมาชิกในชุมชนมาจากต่างถิ่นต่างภูมิภาค ความสัมพันธ์ทางสังคมย่อมมีความหลากหลายและไม่แน่นแฟ้นเท่ากับชุมชนที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ดังนั้นอาจทำให้พลังของทุนทางสังคมและเครือข่ายทางสังคมลดน้อยลง ส่งผลให้การขับเคลื่อนการแก้ปัญหาในชุมชน ตลอดจนการทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อชุมชนลดน้อยลงตามไปด้วย จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจว่าครอบครัวและชุมชนนั้นสามารถเกื้อหนุนทางสังคมให้กับผู้สูงอายุได้มากน้อยเพียงใด บทบาทระหว่างครอบครัวและชุมชนต่อการเกื้อหนุนทางสังคมแก่ผู้สูงอายุนั้นเป็นอย่างไร ซึ่งผลการศึกษาจะนำไปสู่แนวทางการพัฒนาและส่งเสริมบทบาทของครอบครัวและชุมชนในการเกื้อหนุนทางสังคมแก่ผู้สูงอายุ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะ วิธีการ รูปแบบการที่ครอบครัวและชุมชนให้การเกื้อหนุนทางสังคมแก่ผู้สูงอายุในชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลาย
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบระดับการเกื้อหนุนทางสังคมของผู้สูงอายุในชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลาย

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้ทำการศึกษาการเกื้อหนุนทางสังคมของครอบครัวและชุมชน ที่มีต่อผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในชุมชนเมือง ในพื้นที่ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ 2 ลักษณะ ดังนี้

1. ชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ หมายถึง ชุมชนของผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นชุมชนเก่าแก่สมัยรัตนโกสินทร์ โดยเข้ามาตั้งถิ่นฐานกันเป็นกลุ่มใหญ่ มีความสัมพันธ์กันทางสายเลือด ประกอบด้วย ชุมชนดอกป๊อป* และชุมชนบึงใหญ่*
2. ชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลาย หมายถึง ชุมชนใหม่ของผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นผู้อพยพย้ายถิ่นจากชนบทหลากหลายพื้นที่เข้าสู่กรุงเทพมหานคร ประกอบด้วย ชุมชนมั่งมี* และชุมชนร่มไทร*

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงลักษณะ วิธีการ รูปแบบ และความแตกต่างที่ครอบครัวและชุมชนให้การเกื้อหนุนแก่ผู้สูงอายุในชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลาย
2. นำผลการศึกษาที่ได้ไปเสนอแนะหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ รวมทั้งเสนอแนะแนวทางในการส่งเสริมความสามารถของครอบครัวและชุมชนในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การเกื้อหนุนทางสังคม

การเกื้อหนุนตามนิยามของ Cobb (1976 อ้างถึงใน Bowlin et al., 1991) หมายความว่า กระบวนการปฏิสัมพันธ์โดยที่บุคคลได้รับการความเกื้อหนุนทั้งในด้านอารมณ์ เครื่องมือสนับสนุนเช่น เวลา ปัจจัยสิ่งของ และการเกื้อหนุนทางการเงิน การเกื้อหนุนนี้คงอยู่ต่อเมื่อสิ่งนี้นำไปสู่ความเชื่อมั่นสำหรับผู้รับ ว่าบุคคลผู้นั้นได้รับความห่วงใย ความรัก และความใส่ใจจากกลุ่มสังคม สอดคล้องกับความเห็นของ Agneessens et al. (2006 อ้างถึงใน Requena, 2013) ที่เห็นว่าการเกื้อหนุนทางสังคม

* นามสมมติ

เป็นจุดเริ่มของการรวมกลุ่มทางสังคม โดยทั่วไปหมายถึงการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับบุคคลอื่นซึ่งเกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนแบบมีคุณภาพที่ชัดเจนระดับหนึ่ง เช่น การเกื้อหนุนทางด้านอารมณ์ การให้ความช่วยเหลือด้านสิ่งของเครื่องใช้ และคำแนะนำในสถานการณ์เฉพาะ ดังนั้นการเกื้อหนุนทางสังคมจึงประกอบไปด้วยมิติหลายมิติ ให้ความช่วยเหลือที่ต่างรูปแบบกันไป ซึ่งตรงกับ Antonucci (1990 อ้างถึงใน Phillips et al., 2008) ที่นิยามการเกื้อหนุนว่าจะต้องประกอบไปด้วยด้านคุณภาพ (Subjective) และด้านปริมาณ (Objective) รวมถึงด้านโครงสร้างและหน้าที่ กลุ่มสังคม นอกจากนั้น ยังได้อธิบายเพิ่มเติมว่าการเกื้อหนุนคือการแลกเปลี่ยนการสนับสนุนซึ่งกันและกัน ซึ่งการแลกเปลี่ยนประกอบด้วยหลายคุณลักษณะ รวมไปถึงแหล่งของการเกื้อหนุน เช่น ครอบครัว เพื่อน หรือเพื่อนบ้าน และความพึงพอใจในการได้รับความช่วยเหลือ

สำหรับการเกื้อหนุนของบริบทสังคมเมือง Amato (1993) มีมุมมองที่น่าสนใจในเรื่องการให้การเกื้อหนุนผู้สูงอายุของกลุ่มบุคคล เช่น เพื่อนบ้าน โดยศึกษาเปรียบเทียบการเกื้อหนุนระหว่างบริบทชุมชนเมืองและชุมชนชนบท โดยใช้ทฤษฎีความไม่เป็นระเบียบของสังคม (Social Disorganization Theory) ทฤษฎีภาระที่มากเกินไป (Overload Theory) ทฤษฎีวัฒนธรรมย่อย (Subculture Theory) และพบว่าการที่คนย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยเข้ามาในเมืองนั้นก่อให้เกิดปัญหาในด้านการแลกเปลี่ยนความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่ง Louis Wirth (1938 อ้างถึงใน Amato, 1993) วิเคราะห์ในแง่ทฤษฎีความไม่เป็นระเบียบของสังคม เรื่องการย้ายถิ่นฐานของคนว่าการย้ายถิ่นจากชุมชนเล็กเข้ามาในเมืองใหญ่ เป็นอุปสรรคต่อการเชื่อมโยงสายสัมพันธ์ทางเครือญาติและเพื่อน เพราะคนจากหลากหลายถิ่นที่เข้ามาอาศัยรวมกันในเมืองจะมีความยากลำบากในการเริ่มต้นปฏิสัมพันธ์หรือสานสัมพันธ์ เป็นผลเนื่องมาจากการย้ายที่อยู่อาศัย ความหลากหลายของประชากร และความจริงที่ว่า การมีปฏิสัมพันธ์มีโอกาสเกิดแค่เพียงระดับผิวเผิน ซึ่งสุดท้ายแล้วจะเกิดการแยกตัวออกจากสังคม และยังผลมาซึ่งความรู้สึกโดดเดี่ยว หดหู่ เครียด และคาดเดาได้ว่าระดับการเกื้อหนุนของคนในชุมชนเมืองระหว่างเพื่อน ครอบครัว รวมไปถึงคนแปลกหน้าก็ลดน้อยลงไปด้วย

เมื่อศึกษาในแง่ทฤษฎีเกี่ยวกับภาระที่มากเกินไป (Overload Theory) เสนอโดย Milgrim (1970 อ้างถึงใน Amato, 1993) เห็นว่าภาระมากเกินไปมีผลต่อการปฏิสัมพันธ์กับคนในสังคม แต่ไม่รุนแรงเท่ากับทฤษฎีแรกโดยมองว่าคนในชุมชนไม่ได้ให้ความช่วยเหลือคนแปลกหน้าเท่าที่ควร เป็นผลมาจากการกระตุ้นทางสังคมที่มากเกินไปในสังคมเมือง ซึ่งทำให้คนปฏิเสธการปฏิสัมพันธ์กับบางกลุ่มคนหรือคัดกรองคนที่จะมีปฏิสัมพันธ์ด้วย โดยมากจะเลือกติดต่อเฉพาะกลุ่มคนที่ตรงกับความต้องการของตนและหันไปพึ่งหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ มาช่วยรับภาระในบางเรื่อง โดยสรุปทฤษฎีนี้แสดงให้เห็นถึงความช่วยเหลือในระดับที่ต่ำกับคนแปลกหน้า แต่ระดับการช่วยเหลือระหว่างเพื่อนและครอบครัวถือว่าไม่ต่างกันมากระหว่างชุมชนชนบทและชุมชนเมือง

ทฤษฎีสุดท้ายเกี่ยวกับวัฒนธรรมย่อย (Subculture Theory) Fisher (1976, 1982 อ้างถึงใน Amato, 1993) ให้ความเห็นว่าความหลากหลายทางสังคมเมืองขนาดใหญ่ ทำให้ขาดการรวมกลุ่มของชุมชนและการมีฉันทามติบนบรรทัดฐานร่วมกัน นอกจากนี้ตัวเลขอาชญากรรมที่สูงทำให้ขาดความรู้สึกไว้วางใจซึ่งกันและกันระหว่างคนแปลกหน้า ทำให้การช่วยเหลือคนแปลกหน้าลดต่ำลงไปด้วย ยิ่งไปกว่านั้นคนหลากหลายในชุมชนจะเลือกรวมกลุ่มเฉพาะคนที่มีความสนใจ มีรูปแบบชีวิต ความเชื่อและความ

คล้ายทางวัฒนธรรม จึงทำให้เกิดการกระจายกลุ่มย่อย ๆ ดังนั้นความสัมพันธ์จะเกิดเพียงในกลุ่มเล็ก ๆ แบบบุคคลต่อบุคคล ฉะนั้นความเป็นสังคมเมืองจะไม่ค่อยเกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือเครือญาติมากนักแต่จะมีผลด้านบวกกับการช่วยเหลือกลุ่มคนที่ไม่ใช่ญาติ

ประเภทของการเกื้อหนุนทางสังคม

Tang (1997 อ้างถึงใน Tang, 2008) จำแนกประเภทของการเกื้อหนุนทางสังคมออกเป็น 5 มิติ ได้แก่ 1) มิติด้านการเกื้อหนุนที่เป็นรูปธรรม (Functional Dimension) 2) มิติด้านโครงสร้าง (Structural Dimension) 3) มิติด้านที่จับต้องได้ (Subjective Dimension) 4) มิติเกี่ยวกับการมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction Dimension) และ 5) มิติในเชิงสังเคราะห์ (Synthetic Dimension)

ในขณะที่งานวิจัยของ Yuan and Ngai (2012) ทำการศึกษาเพื่อเปรียบเทียบการเกื้อหนุนทางสังคมของผู้สูงอายุในเมืองและในชนบทของจีนและแบ่งการเกื้อหนุนเป็น 5 ด้านหลักๆ ได้แก่ 1) การสนับสนุนทางด้านอารมณ์ (Emotional Support) 2) การสนับสนุนทางด้านวัตถุสิ่งของ เวลา (Material Support) 3) การอยู่เป็นเพื่อน (Accompaniment) 4) การเกื้อหนุนทางด้านข่าวสาร (Cognitive Support) และ 5) สนับสนุนด้านอาชีพ ทักษะ (Skilled/Labour Support)

ในขณะที่ House (1981 อ้างถึงในพรทิพย์ มาลาธรรมและคณะ, 2009) กล่าวว่า การเกื้อหนุนทางสังคม ประกอบไปด้วย 4 มิติ ได้แก่

- 1) การให้การช่วยเหลือด้านอารมณ์ (Emotional Concern) เช่น การให้กำลังใจในการตัดสินใจทำสิ่งใดๆ ของผู้สูงอายุ การเห็นอกเห็นใจและห่วงใยทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกมีกำลังใจ และมีคุณค่า
- 2) การให้การเกื้อหนุนด้านวัตถุสิ่งของ (Instrumental Aid) ประเภทเงิน เวลา การดูแลทั่วไป
- 3) การให้การเกื้อหนุนด้านข่าวสาร ข้อมูล (Information)
- 4) การให้การเกื้อหนุนด้านการประเมินสะท้อนคิด สถานการณ์ (Appraisal Support)

รูปแบบการเกื้อหนุนทางสังคมผู้สูงอายุ

นอกจากการจำแนกประเภทการเกื้อหนุนดังกล่าวข้างต้น ยังพบว่า รูปแบบการเกื้อหนุนทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุประกอบไปด้วย

- 1) การเกื้อหนุนอย่างเป็นทางการ (Formal Support) ซึ่งการเกื้อหนุนอย่างเป็นทางการ ได้แก่ การให้การสนับสนุนจากองค์กรหรือหน่วยงาน เช่น จากรัฐบาลหรืออาสาสมัครในระดับที่ครอบคลุมเป็นวงกว้าง

- 2) การเกื้อหนุนอย่างไม่เป็นทางการ (Informal Support) เน้นการช่วยเหลือระดับบุคคล เช่น จากญาติพี่น้อง คู่สมรส เพื่อน หรือ เพื่อนบ้าน ซึ่งผู้สูงอายุส่วนใหญ่จะคุ้นเคยกับการได้รับการเกื้อหนุนแบบไม่เป็นทางการมากกว่าในการใช้ชีวิตประจำวัน ซึ่งรวมการเกื้อหนุนทั้งทางด้านอารมณ์ (Emotion) วัตถุ สิ่งของ เวลา (Material) การอยู่เป็นเพื่อน (Accompaniment) การเรียนรู้ (Cognitive) และการเกื้อหนุนส่งเสริมทักษะ (Skills/Labor) (Walker, Pratt, & Eddy, 1995 อ้างถึงใน Kuhirunyaratn et al., 2007; Yuan and Ngai, 2012)

จากงานวิจัยของ Requena (2013) ชี้ให้เห็นว่ามากกว่าร้อยละ 85 ของการเกื้อหนุนแบบไม่เป็นทางการสำหรับผู้สูงอายุประกอบไปด้วยเครือข่ายใหญ่สองเครือข่าย คือ ญาติ ครอบครัว และเครือข่ายเพื่อน การได้รับการเกื้อหนุนจากครอบครัว เป็นเหมือนเกราะป้องกันในภาวะเสี่ยง เช่น การว่างงาน การหย่า เกษียณอายุ หรือในภาวะเป็นหม้าย ในกรณีที่มีการสนับสนุนของหน่วยงานต่างๆ ไม่เพียงพอ เช่น ประเทศสเปน และประเทศอิตาลี เน้นบทบาทของครอบครัวแบบหลายวัยในการเกื้อหนุนผู้สูงอายุ เช่นเดียวกับการศึกษาของ Li and Chen (2014) ที่กล่าวว่าความสำคัญของการเกื้อหนุนจากครอบครัวมีมากกว่า ซึ่งเป็นไปตามลักษณะระดับขั้นตามทฤษฎี Hierarchical Compensary Model คือคู่สมรสมีระดับการเกื้อหนุนที่สำคัญที่สุดตามมามากด้วยบุตรและเพื่อน ในเวลาที่คู่สมรสไม่อาจเกื้อหนุนได้ บุตรก็สามารถแสดงบทบาทเกื้อหนุนแทนได้เพื่อลดผลกระทบในด้านลบของผู้สูงอายุ

อย่างไรก็ตามงานวิจัยอีกหลายชิ้นในต่างประเทศเน้นความสำคัญกับเครือข่ายเกื้อหนุนจากเพื่อนหรือกลุ่มคนที่ไม่ใช่ญาติมากกว่าครอบครัว ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มผู้สูงอายุชาวยุโรปหรืออเมริกัน (Barker, 2002; Howie, 2014; Raeside, 2010; Requena, 2013) ทั้งนี้น่าจะมาจากวัฒนธรรมเน้นการแยกอาศัยระหว่างผู้สูงอายุและบุตรหลาน งานวิจัยของ Barker (2002) ศึกษาและอธิบายความสัมพันธ์ของการดูแลช่วยเหลือแบบพึ่งพาอาศัยระหว่างบุคคลที่ไม่ใช่ญาติกับผู้สูงอายุที่อยู่ในภาวะพึ่งพิง ซึ่งผลการศึกษาพบว่ารูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้ดูแลและผู้รับการดูแลมี 3 ประเภท คือ 1) Casual Relationship ซึ่งเน้นทางด้านการเข้าสังคม และเรื่องส่วนตัวเล็กน้อย 2) Bounded Relationship ช่วยเหลือมากกว่าแบบแรกแต่ยังไม่เน้นเรื่องส่วนตัวมาก 3) Committed Relationship เมื่อระยะเวลาผ่านไป การเกื้อหนุนจะยิ่งมากขึ้น ใกล้ชิดขึ้น นอกจากนั้นยังเกื้อหนุนด้านจิตใจ ส่วนตัว และทางสังคมมาก และ 4) Incorporative Relationship ซึ่งดูแลกันจนเสมือนเป็นหนึ่งในครอบครัวเดียวกัน

วิธีการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานเต็มรูปแบบ (Mixed methodology) ทั้งรูปแบบวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีรายละเอียดการเก็บรวบรวมข้อมูลของแต่ละระเบียบวิธี ดังนี้

การศึกษาเชิงปริมาณ

สมมติฐานการวิจัย ผู้สูงอายุในชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลาย ได้รับการเกื้อหนุนทางสังคมแตกต่างกัน

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาค้างครั้งนี้ คือ ประชากรผู้สูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปี ขึ้นไปทั้งหมดที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และชุมชนที่มีความสัมพันธ์หลากหลาย จำนวน 288 คน ดังนี้

1) ชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ประกอบด้วย ชุมชนดอกป๊อป* จำนวน 60 คน และชุมชนชุมชนบึงใหญ่* จำนวน 123 คน

2) ชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลาย ประกอบด้วย ชุมชนมั่งมี* จำนวน 45 คน และชุมชนชุมชนร่มไทร* จำนวน 60 คน

การตรวจสอบคุณภาพข้อมูล

การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือในการศึกษาเชิงปริมาณ ประกอบด้วย

1) การตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา โดยการประเมินแบบสอบถามจากผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน แล้วนำมาคำนวณหาค่าความสอดคล้องระหว่างเนื้อหาของคำถามกับสิ่งที่ต้องการวัด (IOC) ค่าถามที่นำมาใช้มีค่า IOC มากกว่า 0.5 ทำการปรับปรุงข้อคำถามตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ แล้วนำไปทดลองแบบสอบถาม (Pre-test) กับผู้สูงอายุในชุมชนเมืองในพื้นที่ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์จำนวน 40 คน

2) การตรวจสอบความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม ด้วยค่าสถิติ Cronbach's Alpha ซึ่งคำถามเกี่ยวกับการเกื้อหนุนทางสังคมค่า Alpha = 0.897

3) การตรวจสอบอำนาจจำแนกของข้อคำถามด้วยค่าสถิติ Corrected Item Total Correlation ค่าถามที่ใช้มีค่า Corrected Item Total Correlation มากกว่า 0.264 ซึ่งเป็นค่าวิกฤตของสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน แบบ One-tail ที่ระดับ 0.05 df = 38

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษา ประกอบด้วย 1) สถิติพรรณนา ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ร้อยละ ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เพื่อพรรณนาลักษณะ วิธีการ รูปแบบการที่ครอบครัวและชุมชนให้การเกื้อหนุนแก่ผู้สูงอายุในชุมชน 2) สถิติอนุมาน ได้แก่ การเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยด้วยสถิติ t-test

การศึกษาเชิงคุณภาพ

กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-informant) ในการศึกษาครั้งนี้ เป็นการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งเลือกจากผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ผู้นำที่มีบทบาทสำคัญในกลุ่มผู้สูงอายุและในชุมชน จำนวนทั้งสิ้น 15 คน ประกอบด้วย 1. ตัวแทนผู้สูงอายุกลุ่มที่ช่วยเหลือตนเองได้ดี 2. ตัวแทนผู้สูงอายุกลุ่มติดบ้าน 3. ตัวแทนผู้สูงอายุที่ด้อยโอกาส 4. ตัวแทนผู้สูงอายุที่เป็นผู้นำในชุมชน

* นามสมมติ

5. ตัวแทนผู้นำชุมชน โดยคำนึงถึงความครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่แตกต่างกัน 2 ลักษณะ คือ

- 1) ชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ได้แก่ ชุมชนดอกป๊อป* และชุมชนบึงใหญ่*
- 2) ชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลาย ได้แก่ ชุมชนมั่งมี* และชุมชนร่มไทร*

การตรวจสอบข้อมูล

1) ใช้วิธีการตรวจสอบโดยการสัมภาษณ์ การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม โดยการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) โดยตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน สถานที่ ต่างกัน และเวลาต่างกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญในการเก็บข้อมูล โดยมีลักษณะเป็นการตรวจสอบทันทีในสนาม ทำให้ผู้ศึกษาทราบว่าข้อมูลที่ได้มานั้นเป็นความจริงหรือไม่มากน้อยเพียงใด จนแน่ใจว่าข้อมูลนั้น เป็นความจริงมากที่สุด

- 2) วิเคราะห์เชิงสาเหตุและผล โดยพิจารณาถึงความสอดคล้องในเชิงตรรกะและข้อเท็จจริง

- 3) การจำแนกข้อมูลเป็น 4 ประเภท ได้แก่

(1) จำแนกข้อมูลเพื่อดูว่าผลการศึกษาที่พบบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่

(2) จำแนกข้อมูลเพื่อดูว่าผลการศึกษาที่พบจะต้องสามารถแยกขาดจากกันได้ตามวัตถุประสงค์

(3) จำแนกข้อมูลเพื่อดูว่าผลการศึกษาที่พบมีความครอบคลุมตรงประเด็น

(4) จำแนกข้อมูลเพื่อดูว่าผลการศึกษาที่พบเมื่อนำมาวิเคราะห์แล้วมีความหมายที่น่าสนใจ

การวิเคราะห์ข้อมูล

เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) โดยการจัดหมวดหมู่ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการประชุมกลุ่ม เพื่อเชื่อมโยงกับแนวความคิด และการศึกษาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สามารถอธิบายถึง ลักษณะ วิธีการ รูปแบบที่ครอบคลุมและชุมชนให้ การเกื้อหนุนแก่ผู้สูงอายุในชุมชนที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และชุมชนที่มีความสัมพันธ์หลากหลาย เพื่อที่จะได้นำผลการศึกษาที่ได้ไปเสนอแนะหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมความสามารถของ ครอบครัวยุคใหม่และชุมชนในการเกื้อหนุนทางสังคมแก่ผู้สูงอายุ

ผลการศึกษาเชิงปริมาณ

ลักษณะทางประชากร เศรษฐกิจ และสังคม

ประชากรผู้สูงอายุในการศึกษา อาศัยอยู่ในชุมชนบึงใหญ่* มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 42.71 ตามด้วย ชุมชนร่มไทร* ร้อยละ 20.83 ชุมชนดอกป๊อป* ร้อยละ 20.83 และชุมชนมั่งมี* ร้อยละ 15.63 ประกอบไปด้วยเพศชาย ร้อยละ 33.68 และเพศหญิง ร้อยละ 66.32 มีอายุเฉลี่ย 70.36 ปี (ส่วน

* นามสมมติ

เบี้ยบำนาญมาตรฐาน = 8.40) โดยผู้สูงอายุที่มีอายุน้อยที่สุด มีอายุ 60 ปี และผู้สูงอายุที่มีอายุมากที่สุดมีอายุ 103 ปี ผู้สูงอายุมากกว่าครึ่ง มีคู่สมรสและอยู่กับคู่สมรส (ร้อยละ 61.46) มีบุตรโดยเฉลี่ยจำนวน 3.27 คน (ส่วนเบี้ยบำนาญมาตรฐาน = 1.75) นอกจากนี้ยังพบว่าส่วนใหญ่ (ร้อยละ 83.68) จบการศึกษาระดับประถมศึกษาหรือต่ำกว่า

ในด้านสถานภาพทางเศรษฐกิจ ผู้สูงอายุครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 50) ไม่มีรายได้ รองลงมา (ร้อยละ 17.36 และ ร้อยละ 16.67) มีรายได้ระหว่าง 5,000-10,000 บาท และมีรายได้ต่ำกว่า 5,000 บาท ตามลำดับ ผู้สูงอายุร้อยละ 36.11 มีรายจ่ายที่ตนเองต้องรับผิดชอบเฉลี่ยเดือนละน้อยกว่า 1,000 บาท รองลงมาผู้สูงอายุร้อยละ 26.04 มีรายจ่ายที่ต้องรับผิดชอบมากกว่า 5,000 บาทต่อเดือน อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในด้านความเพียงพอของรายได้ ผู้สูงอายุร้อยละ 50.69 ตอบว่ามีรายได้เพียงพอ โดยมีเพียงร้อยละ 28.82 เท่านั้นที่มีเงินออม ซึ่งส่วนใหญ่ (ร้อยละ 88.93) มีเงินออมต่ำกว่า 1,000 บาทต่อเดือน

ในด้านครอบครัว ผู้สูงอายุมีจำนวนสมาชิกในครอบครัวเฉลี่ย 4.73 คน (ส่วนเบี้ยบำนาญมาตรฐาน = 2.66) ผู้สูงอายุอาศัยอยู่กับสมาชิกในครอบครัว ได้แก่ หลาน บุตรสาว บุตรชาย และคู่สมรส คิดเป็นร้อยละ 55.90, 51.39, 48.61 และ 41.32 ตามลำดับ ในขณะที่ร้อยละ 12.85 อาศัยอยู่โดยลำพัง

ในด้านสถานภาพการอยู่อาศัย ส่วนใหญ่ร้อยละ 74.65 อาศัยอยู่บ้านของตนเอง สภาพบ้านที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่ (ร้อยละ 82.99) อยู่ในสภาพดีเหมาะแก่การพักอาศัย แต่ยังมีอีกร้อยละ 13.94 อาศัยอยู่ในบ้านที่ไม่เหมาะแก่การพักอาศัย มีสภาพทรุดโทรม หลังคารั่ว ฝาบ้านผุพัง หรือมีสภาพภายในบ้านไม่เอื้ออำนวยแก่ผู้สูงวัย เช่น ไม่มีราวจับในจุดสำคัญ เป็นต้น

การได้รับการเกื้อหนุนทางสังคมของผู้สูงอายุในชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลาย

การศึกษาการเกื้อหนุนทางสังคมแก่ผู้สูงอายุ ประกอบด้วย การเกื้อหนุน 4 ด้าน ได้แก่ 1.ด้านวัตถุประสงค์ในการดำรงชีพและการดูแลในชีวิตประจำวันทั่วไป (support1) 2. ด้านการพักอาศัยและสิ่งแวดล้อม (support2) 3. ด้านอารมณ์ จิตใจ (support3) และ 4. ด้านการได้รับข้อมูลข่าวสาร (support4)

ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบการเกื้อหนุนทางสังคมแก่ผู้สูงอายุระหว่างชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลาย ผลการศึกษายอมรับสมมติฐานการวิจัย โดยผู้สูงอายุในชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลายได้รับการเกื้อหนุนทางสังคมแตกต่างกัน ผลการศึกษาพบว่าค่าเฉลี่ยการเกื้อหนุนทางสังคมด้านการพักอาศัยและสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ สูงกว่าชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลายที่ระดับนัยสำคัญ 0.05 ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยการได้รับการเกื้อหนุนทางสังคมของสูงอายุในชุมชนที่มีพื้นฐาน
ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลาย 4 ด้าน

การเกื้อ หนุนทาง สังคม	ชุมชนสัมพันธ์หลากหลาย						ชุมชนสัมพันธ์ทางเครือญาติ						t
	ทรัพย์มั่งมี		ร่มไทร		รวม		ดอกปีบ		บึงใหญ่		รวม		
	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	
support1	3.18	0.96	2.96	0.92	3.05	0.94	2.97	0.73	3.35	0.85	3.22	0.83	-1.58
support2	3.65	0.90	3.38	1.04	3.50	0.99	3.48	0.94	3.90	0.78	3.76	0.86	-2.28*
support3	3.89	0.89	3.66	0.96	3.76	0.94	3.65	0.82	3.92	0.70	3.83	0.75	-0.71
support4	3.43	0.97	3.37	0.98	3.40	0.97	3.09	0.94	3.56	0.94	3.39	0.92	0.08

*= p<0.05

จากผลการวิเคราะห์ข้างต้น ผู้ศึกษาจึงได้วิเคราะห์เฉพาะตัวแปรการเกื้อหนุนทางสังคมด้านที่ 2 การพักอาศัยและสิ่งแวดล้อมเป็นรายข้อ จากข้อคำถามการเกื้อหนุนทางสังคมด้านการพักอาศัยและสิ่งแวดล้อม จำนวน 9 ข้อ ผลการศึกษาพบว่าค่าเฉลี่ยคะแนนการเกื้อหนุนทางสังคมด้านการพักอาศัยและสิ่งแวดล้อมระหว่าง ชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ กับ ชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลาย มีความแตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญ 0.05 จำนวน 4 ข้อ ประกอบไปด้วย

ข้อที่ (4) สมาชิกในครอบครัวคอยดูแลทำความสะอาดบ้านให้เป็นประจำทุกวัน โดยชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ มีค่าเฉลี่ยมากกว่าชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลาย

ข้อที่ (6) ชุมชนมีการจัดสถานที่ส่วนกลางให้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจสำหรับผู้สูงอายุและสมาชิกในชุมชน โดยชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ มีค่าเฉลี่ยมากกว่าชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลาย

ข้อที่ (7) ผู้นำชุมชนและเครือข่ายต่าง ๆ ภายในชุมชนมีการดูแลสุขภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อผู้สูงอายุ เช่น มีทางลาดสำหรับรถเข็นฯ โดยชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ มีค่าเฉลี่ยมากกว่าชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลาย

ข้อที่ (8) เจ้าหน้าที่และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีการปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้มีความเหมาะสมกับผู้สูงอายุ เช่น มีทางลาดสำหรับรถเข็นฯ โดยชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ มีค่าเฉลี่ยมากกว่าชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลาย ดังตารางที่ 2

**ตารางที่ 2 เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยการได้รับการเกื้อหนุนทางสังคมด้านการพักอาศัยและสิ่งแวดล้อม
ระหว่างผู้สูงอายุในชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และชุมชนที่มีพื้นฐาน
ความสัมพันธ์หลากหลาย**

การเกื้อหนุน ทางสังคมด้าน การพักอาศัย และสิ่งแวดล้อม	ชุมชนสัมพันธ์หลากหลาย						ชุมชนสัมพันธ์ทางเครือญาติ						t
	มั่งมี		ร่มไทร		รวม		ดอกปีบ		บึงใหญ่		รวม		
	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	
support2_1	4.04	1.19	3.63	1.52	3.81	1.39	3.97	1.23	4.16	0.99	4.10	1.08	-1.83
support2_2	3.91	1.14	3.48	1.46	3.67	1.34	3.75	1.34	3.94	1.16	3.88	1.22	-1.37
support2_3	3.78	1.20	3.47	1.43	3.60	1.34	3.72	1.34	3.91	1.11	3.85	1.19	-1.57
support2_4	3.82	1.11	3.45	1.58	3.61	1.40	3.85	1.30	3.99	1.11	3.95	1.17	-2.07*
support2_5	4.02	0.92	3.60	1.22	3.78	1.12	3.47	1.14	4.11	0.91	3.90	1.04	-0.88
support2_6	3.38	1.40	3.27	1.27	3.31	1.33	3.10	1.24	4.05	0.92	3.74	1.13	-2.75*
support2_7	3.07	1.39	2.87	1.40	2.95	1.39	2.88	1.21	3.57	1.10	3.34	1.18	-2.43*
support2_8	3.02	1.34	2.68	1.31	2.83	1.33	2.82	1.19	3.41	1.09	3.21	1.15	-2.48*
support2_9	3.84	1.07	4.00	0.96	3.93	1.00	3.73	0.95	3.98	0.94	3.90	0.95	0.31

*= p<0.05

support2_1 = สมาชิกในครอบครัวให้การสนับสนุนที่อยู่อาศัย support2_2 = สมาชิกในครอบครัวปรับปรุงที่อยู่อาศัยในครอบครัวให้เหมาะกับการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุ เช่น ทำราวจับในห้องน้ำ จัดห้องนอนให้อยู่ชั้นล่างๆ support2_3 = หากที่พักชำรุดเสียหายสมาชิกในครอบครัวหรือเพื่อนบ้านจะช่วยซ่อมแซม support2_4 = สมาชิกในครอบครัวคอยดูแลทำความสะอาดบ้านให้เป็นประจำทุกวัน support2_5 = ชุมชนมีการจัดสถานที่ส่วนกลางให้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจสำหรับผู้สูงอายุและสมาชิกในชุมชน support2_6 = ชุมชนมีการจัดสถานที่ส่วนกลางให้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจสำหรับผู้สูงอายุและสมาชิกในชุมชน support2_7 = ผู้นำชุมชนและเครือข่ายต่าง ๆ ภายในชุมชนมีการดูแลสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อผู้สูงอายุ เช่น มีทางลาดสำหรับรถเข็น support2_8 = เจ้าหน้าที่และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีการปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้มีความเหมาะสมกับผู้สูงอายุ เช่น มีทางลาดสำหรับรถเข็น support2_9 = เจ้าหน้าที่สาธารณสุขมาตรวจสภาพแวดล้อมบริเวณบ้านสม่ำเสมอ (เช่นการป้องกันแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลาย)

ผลการศึกษาเชิงคุณภาพ

ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

ในส่วนของการสัมภาษณ์เจาะลึกมีผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ จำนวน 15 คน ซึ่งปรากฏรายละเอียดข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ ดังนี้

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญมากกว่าครึ่งเป็นเพศชาย (ร้อยละ 53.4) รองลงมาเป็นเพศหญิง (ร้อยละ 46.6) ร้อยละ 60.0 มีอายุระหว่าง 60-69 ปี รองลงมา มีอายุ 70-79 ปี (ร้อยละ 40.0) ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ (ร้อยละ 86.6) รองลงมานับถือศาสนาอิสลาม (ร้อยละ 13.4) ระดับการศึกษา มากกว่าครึ่ง

(ร้อยละ 66.7) สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษา รองลงมาสำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมศึกษา (ร้อยละ 33.3) มีภูมิลำเนาอยู่ในกรุงเทพมหานครมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 60.0 รองลงมา ได้แก่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 26.7) ภาคเหนือ (ร้อยละ 6.7) และภาคกลาง (ร้อยละ 6.6) ตามลำดับ ผู้สูงอายุมากกว่าครึ่งมีคู่สมรส (ร้อยละ 53.3) รองลงมาไม่มีสถานภาพฝ่าย (ร้อยละ 20.0) หย่าร้าง (ร้อยละ 20.0) และสถานภาพโสด (ร้อยละ 6.7) ตามลำดับ ผู้สูงอายุมีบุตรจำนวน 2 คน มากที่สุด (ร้อยละ 33.3) รองลงมามีบุตรจำนวน 3 คน (ร้อยละ 26.6) มีบุตรจำนวน 4 คน (ร้อยละ 13.3) มีบุตรจำนวน 5 คน (ร้อยละ 13.3) และไม่มีบุตร (ร้อยละ 13.3) ตามลำดับ รายได้โดยเฉลี่ยต่อเดือน มากกว่าครึ่งมีรายได้ต่ำกว่า 5,000 บาท (ร้อยละ 53.3) รองลงมามีรายได้ 5,000 – 10,000 บาท (ร้อยละ 40.0) และ 15,000 บาทขึ้นไป (ร้อยละ 6.7) ตามลำดับ ในด้านอาชีพพบว่า มีจำนวนใกล้เคียงกัน กล่าวคือ อาชีพรับจ้าง คิดเป็นร้อยละ 26.7 แม่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 26.7 ค่าขายคิดเป็นร้อยละ 26.6 และอื่น ๆ คิดเป็นร้อยละ 20.0 ตามลำดับ ฐานะทางเศรษฐกิจของผู้สูงอายุในชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ มีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่าคนในชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลาย โดยเฉพาะคนในชุมชนดอกปีป แต่ในภาพรวมถือว่าไม่แตกต่างกันมากนัก

กรณีตัวอย่างการสัมภาษณ์เจาะลึกผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

การสัมภาษณ์เจาะลึกรายที่ 1 : ไข่* จากชุมชนร่มไทร

ไข่* เพศ ชาย มีอายุ 70 ปี 7 เดือน นับถือศาสนาพุทธ ปัจจุบันเป็นผู้ป่วยอัมพฤกษ์ทั้งตัว กล้ามเนื้ออ่อนแรง สามารถช่วยเหลือตัวเองได้บ้าง เช่น เช็ดตัว รับประทานอาหาร (พอจับช้อนเองได้) ตีมน้ำ หุงข้าวเข้าห้องน้ำ แต่โดยรวมกล้ามเนื้อยังอ่อนแรงอยู่มาก สามารถพูดคุยได้ชัดเจน ความจำดี ไม่เลอะเลือน

ไข่* มีบ้านเกิดดั้งเดิมอยู่ที่จังหวัดขอนแก่น เติบโตที่จังหวัดชัยภูมิ และได้มาลงหลักปักฐานอยู่ใกล้กับบ้านของประธานชุมชนคนปัจจุบัน ณ ที่ชุมชนร่มไทร* แห่งนี้ โดยเข้ามาเป็นรุ่นบุกเบิก และในขณะนั้นถือว่าเป็นการบุกเบิกพื้นที่ ไข่* เล่าว่าปัจจุบัน กระถิ่น* ภรรยาเป็นเสาหลักของครอบครัว มีอาชีพเก็บกระป๋องขาย ไข่* อยู่ที่ชุมชนร่มไทร* แห่งนี้มากกว่า 30 ปีแล้ว มีทายาท 2 คน คนโตเป็นผู้ชาย อายุ 34 ปี ปัจจุบันติดคุกอยู่ที่เรือนจำคลองเปรม เนื่องจากคดียาเสพติด มีบุตรคนเล็กเป็นบุตรสาว ชื่อกล้วย* เป็นเด็กออทิสติก อายุ 23 ปี ย่าง 24 ปี เรียนจบระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ปัจจุบันได้รับการรักษาและติดตามอาการอยู่ที่โรงพยาบาลวชิระฯ จังหวัดสมุทรปราการ ครอบครัวมีรายรับจากเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุของไข่* เดือนละ 700 บาท เงินค่าสวัสดิการของผู้พิการของกล้วย* บุตรสาวคนเล็กเดือนละ 800 บาท ส่วนกระถิ่น* มีอาชีพหลัก คือ เก็บกระป๋อง เก็บขยะขาย มีรายได้ประมาณวันละ 150 บาท (เดือนละ 4,500 บาท) ได้ค่าทำความสะอาดและล้างห้องน้ำ ตามแต่จะมีผู้มาว่าจ้างอีกวันละ 150 บาท ประมาณเดือนละ 3 ครั้ง (หรือ 450 บาท ต่อเดือน) สรุปทั้งครอบครัวมีรายได้ประมาณ 6,450 บาทต่อเดือน

* นามสมมติ

โดยส่วนใหญ่ครอบครัวของไผ่* มักจะได้รับความเมตตาจากผู้คนภายในชุมชนและผู้พบเห็น เช่น มีคนเอาข้าวถุงแกงถุงมาแขวนไว้ให้หน้าบ้าน และในทุกวันพระกระถิน*จะไปขอข้าวที่วัดเทพศิลาเพื่อมา จุนเจือครอบครัว โดยไปขอข้าวและกับข้าวมา 1 วันจะสามารถเก็บไว้กินได้ 2 วัน และได้รับการดูแลสุขภาพจากศูนย์แพทย์พัฒนาที่เข้ามาตรวจสุขภาพให้กับชาวบ้านในชุมชนร่มไทรเดือนละ 1 ครั้ง

กรณีตัวอย่างการสัมภาษณ์เจาะลึกครั้งที่ 2 : ดุ๊ก* จากชุมชนบึงใหญ่

ดุ๊ก* เพศหญิง อายุ 66 ปี นั้บถือศาสนาพุทธ จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 มีอาชีพค้าขาย สถานภาพปัจจุบันเป็นหม้าย

ดุ๊ก* ได้เล่าว่าครอบครัวของดุ๊ก* เป็นครอบครัวดั้งเดิมที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชนบึงใหญ่แห่งนี้ ตั้งแต่สมัยรุ่นปู่ย่าบรรพบุรุษ ซึ่งครอบครัวของดุ๊ก* นั้นก็เป็นญาติกับหัวหน้าชุมชนอีกด้วย ดุ๊กมีความรู้สึกผูกพันกับชุมชน เนื่องด้วยเติบโตอยู่กับที่แห่งนี้มาตั้งแต่เด็ก อีกทั้งยังมีญาติพี่น้องอยู่อีกเป็นจำนวนมาก จึงได้อยู่สืบต่อมาไม่ได้ย้ายไปไหนจนถึงทุกวันนี้

ดุ๊ก* เล่าว่า ปัจจุบันชุมชนบึงใหญ่* มีสลิด* เป็นประธานชมรมผู้สูงอายุ และมีภรรยาของหัวหน้าชุมชนคนปัจจุบันเป็นรองประธานชมรมผู้สูงอายุ ทั้งนี้ดุ๊ก* เองยังได้กล่าวถึงภรรยาของหัวหน้าชุมชนอย่างชื่นชมว่ามีวิธีการในการเชิญชวนให้สมาชิกในชุมชนมาร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

ในเรื่องของค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ลูก ๆ จะแบ่งเงินให้ใช้เป็นบางครั้ง และถ้าช่วงไหนที่ป่วยหนัก ๆ ไปหาหมอเองไม่ไหว ลูก ๆ ของดุ๊ก* จะเป็นคนพาไปรักษา

รูปแบบของการช่วยเหลือจากผู้คนรอบข้าง จะออกมาในรูปแบบของการช่วยเหลือแบ่งปันซึ่งกันและกันตามแต่โอกาสจะอำนวย ดังเช่นเวลาที่มีการจัดงานผู้คนก็จะมาช่วยกัน บ้างก็ออกแรง บ้างก็ออกเงิน บ้างก็ออกทั้งเงินทั้งแรง

ณ ตอนนี้อยู่ส่วนตัวดุ๊ก* เองนั้น ไม่คิดว่ามีสิ่งใดขาดแคลน มีความพึงพอใจในชีวิตที่เป็นอยู่ และมีความสุขกับชีวิตปัจจุบันที่มีเพื่อนบ้าน และเพื่อนร่วมอุดมการณ์ที่เป็นบุคคลที่มีจิตอาสาเหมือน ๆ กัน

ลักษณะที่ครอบครัวและชุมชนให้การเกื้อหนุนทางสังคมและเศรษฐกิจแก่ผู้สูงอายุ

ครอบครัวเป็นปัจจัยหลักในการเกื้อหนุนผู้สูงอายุทั้งในเรื่องของอาหาร ที่พักอาศัย รวมไปถึงค่าใช้จ่าย ๆ ด้านต่าง ๆ ของคนในครอบครัว ผู้สูงอายุบางรายไม่สามารถที่จะช่วยเหลือตัวเองได้แล้ว ครอบครัวจึงเป็นแรงกำลังหลักในการดูแลผู้สูงอายุ แต่ก็มีบางครอบครัวที่ไม่สามารถช่วยได้เต็มกำลัง และอาจมีบางครั้งที่ต้องมารบกวนผู้สูงอายุ กล่าวโดยรวมลักษณะการเกื้อหนุนที่ครอบครัวที่ให้แก่ผู้สูงอายุ อยู่ในรูปแบบของค่าใช้จ่าย ค่าสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ภายในบ้าน หรือจะเป็นในรูปแบบของการให้เงินประจำเดือนแก่ผู้สูงอายุ อย่างไรก็ตามในชุมชนเครือญาติ ครอบครัวที่มีข้อจำกัดด้านเศรษฐกิจ ลูกหลานต้องดิ้นรนในการประกอบอาชีพ จะส่งผลด้านลบทั้งด้านรายได้ที่จะมาเกื้อหนุน และเวลาที่มีให้กับผู้สูงอายุ รวมทั้งด้านการดูแลจิตใจ

ชุมชนนับเป็นอีกหนึ่งแหล่งที่สำคัญในการเกื้อหนุนผู้สูงอายุ สำหรับชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ จะมีความเป็นญาติพี่น้องเป็นพื้นฐาน จึงทำให้มีการเกื้อหนุนกันและกัน

มากกว่า เมื่อญาติพี่น้องของตนเองไม่สบาย หรือมีความจำเป็นใด ๆ ก็ตาม มักจะยื่นมือมาให้ความช่วยเหลือ สามารถขอความช่วยเหลือได้ในภาวะที่มีความจำเป็น แต่สำหรับชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลายนั้น อาจเป็นเพราะต่างคนต่างมาจากคนละที่กัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกันจึงอาจทำได้ในโอกาสจำเป็นจริง ๆ

อย่างไรก็ตามในชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลายโดยเฉพาะชุมชนม้งมี มีความพยายามจัดการเกื้อหนุนระบบการพึ่งพาตนเอง เช่น การจัดตั้งกองทุน การบูรณาการภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามาดูแลเกื้อหนุนผู้สูงอายุ เช่น การพยายามดึงสถาบันการศึกษา เด็กและเยาวชนเข้ามาร่วมในการจัดการ นอกจากนี้จากการทำเวทีประชุมกลุ่มย่อยการเกื้อหนุนภายในชุมชน พบว่ามีการเกื้อหนุนภายในชุมชนด้วยกันเอง ไม่ว่าจะเป็นในส่วนของการแบ่งปันสิ่งของเครื่องใช้ หรือรวมไปถึงการช่วยด้านการให้ความรู้ในการประกอบอาชีพ และยังมีการระดมทุนกันเพื่อช่วยเหลือผู้สูงอายุในชุมชนตามกำลังที่จะสามารถช่วยเหลือได้

เมื่อจำแนกประเภทของชุมชนพบลักษณะการเกื้อหนุนที่มีความแตกต่างกัน อันเนื่องจากความแตกต่างทางบริบทและความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน โดยชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติจะมีการเกื้อหนุนตามวิถีวัฒนธรรมของสังคมเครือญาติ ที่มีทุกรูปแบบภายใต้ข้อจำกัดทางฐานะ เศรษฐกิจของคนในชุมชน ในระดับครอบครัวมีการเกื้อหนุนทุกด้าน แต่มีความจำกัดในปริมาณและคุณภาพของการเกื้อหนุน ในระดับชุมชนมีการเกื้อหนุนหลากหลายด้าน ลักษณะการเกื้อหนุนค่อยเป็นค่อยไปและไม่ต่อเนื่อง ไม่ค่อยส่งผลต่อผู้สูงอายุ และทิศทางการเกื้อหนุนมาจากภายนอกชุมชนเป็นหลัก

สำหรับชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลาย การเกื้อหนุนเป็นระบบที่เป็นทางการมากกว่า เน้นด้านการเงิน และวัตถุประสงค์ที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต ในระดับครอบครัวมีการเกื้อหนุนทุกด้านแต่จำกัดด้านคุณภาพ เพราะมีความจำกัดในด้านเวลาร่วมกิจกรรม ในระดับชุมชนเน้นด้านเศรษฐกิจและด้านกายภาพ การเกื้อหนุนมาจากภายในชุมชนเป็นหลัก ทั้งนี้ขึ้นกับทรัพยากรและผู้นำในชุมชน ลักษณะการเกื้อหนุนค่อนข้างเร็วและมีความต่อเนื่อง มีคุณภาพต่อผู้สูงอายุ ซึ่งสามารถสรุปลักษณะการเกื้อหนุนทางสังคมแก่ผู้สูงอายุเมื่อพิจารณาในมิติต่าง ๆ ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 ลักษณะการเกื้อหนุนผู้สูงอายุในมิติต่างๆ

มิติ	ชุมชนที่มีความสัมพันธ์เครือญาติ	ชุมชนที่มีความสัมพันธ์หลากหลาย
1. รูปแบบ/ประเภท	ตามวิถีวัฒนธรรมของสังคมเครือญาติที่มีในทุก รูปแบบของการเกื้อหนุนภายใต้ข้อจำกัดทางฐานะ เศรษฐกิจของคนในชุมชน	เป็นระบบที่เป็นทางการกว่าและเน้นด้านการเงิน ด้านวัตถุประสงค์ที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต
2. ระดับ		
-ครอบครัว	การเกื้อหนุนทุกด้านแต่มีความจำกัดในปริมาณ และคุณภาพของการเกื้อหนุน	ทุกด้านแต่จำกัดด้านคุณภาพเพราะเวลาร่วมกิจกรรม
-ชุมชน	การเกื้อหนุนหลากหลายด้าน	เน้นด้านเศรษฐกิจและทางด้านกายภาพ
3. ทิศทางการเกื้อหนุน	มาจากภายนอกเป็นหลัก	มาจากภายในเป็นหลัก (ขึ้นกับทรัพยากรและผู้นำในชุมชน)

มิติ	ชุมชนที่มีความสัมพันธ์เครือญาติ	ชุมชนที่มีความสัมพันธ์หลากหลาย
4. ความเร็วและความต่อเนื่องของการเกื้อหนุน	ค่อยเป็นค่อยไปและไม่ต่อเนื่อง	ค่อนข้างเร็วและมีความต่อเนื่อง
5. คุณภาพของการเกื้อหนุนต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ	ไม่ค่อยส่งผลต่อผู้สูงอายุ	มีคุณภาพต่อผู้สูงอายุ

สรุปผลการศึกษา อภิปรายผล และเสนอแนะ

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงลักษณะ วิธีการ รูปแบบการที่ครอบครัวและชุมชนให้การเกื้อหนุนทางสังคมแก่ผู้สูงอายุในชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลาย โดยใช้วิธีการศึกษาแบบผสมผสานเต็มรูปแบบ ในส่วนของการวิจัยเชิงปริมาณ ทำการศึกษาจากประชากรผู้สูงอายุในชุมชนจำนวน 288 คน สำหรับการศึกษาเชิงคุณภาพทำการสัมภาษณ์ระดับลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 15 คน และจัดทำเวทีสนทนากลุ่มย่อยตัวแทนจากทั้ง 2 ประเภทชุมชน รวมทั้งสิ้น 4 ชุมชน โดยสามารถสรุป อภิปราย และนำเสนอข้อเสนอแนะ ที่พบจากผลการศึกษาดังต่อไปนี้

ผลการศึกษาพบว่า ค่าเฉลี่ยการเกื้อหนุนทางสังคมด้านการพักอาศัยและสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ มากกว่าชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลายที่ระดับนัยสำคัญ 0.05

เมื่อจำแนกพิจารณารายข้อคำถาม พบว่าชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติมีระดับการเกื้อหนุนทางสังคมแก่ผู้สูงอายุ แตกต่างจากชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลาย ในประเด็นต่อไปนี้

1. สมาชิกในครอบครัวคอยดูแลทำความสะอาดบ้านให้เป็นประจำทุกวัน

การเกื้อหนุนจากครอบครัวเป็นการเกื้อหนุนที่เป็นหน้าที่และไม่ได้ผลตอบแทน การเกื้อหนุนในชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ สมาชิกในครอบครัวสามารถให้การดูแลสภาพความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุ เช่น การทำความสะอาดบ้านให้เป็นประจำ เนื่องจากผู้สูงอายุในชุมชนดังกล่าวอาศัยอยู่กับครอบครัว บุตรหลานของตน ไม่ว่าจะเป็นในลักษณะของการอาศัยอยู่บ้านเดียวกัน หรือในละแวกใกล้เคียงที่ไปมาหาสู่กันได้อย่างสะดวก ทำให้ลูกหลานสามารถให้ความดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุได้ง่าย รวมถึงการคอยดูแลทำความสะอาดบ้านให้เป็นประจำ ซึ่งการเกื้อหนุนที่เกี่ยวกับที่อยู่อาศัยนั้น เป็นการเกื้อหนุนส่วนใหญ่ที่ผู้ที่มีอายุระหว่าง 15 - 44 ปี ให้การเกื้อหนุนกับผู้สูงอายุ (Supasirivut, T., 2005) ด้วยเหตุนี้ผู้สูงอายุในชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติจึงได้รับการเกื้อหนุนลักษณะเช่นนี้ มากกว่าชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลาย สอดคล้องกับผลการศึกษาเชิงคุณภาพที่พบว่าในชุมชนที่มีความสัมพันธ์หลากหลาย กิจกรรมการเกื้อหนุนในระดับครอบครัวมีความจำกัด อันเนื่องจากข้อจำกัดในด้านเวลาของสมาชิกในครอบครัว

2. ชุมชนมีการจัดสถานที่ส่วนกลางให้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจสำหรับผู้สูงอายุและสมาชิกในชุมชน

ผลการวิเคราะห์ทางสถิติพบว่าชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ มีการจัดสถานที่ส่วนกลางให้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจสำหรับผู้สูงอายุและสมาชิกในชุมชน มากกว่าชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลาย แต่ทว่าเมื่อพิจารณารายชุมชนจะพบว่า ชุมชนดอกปื๊ดซึ่งเป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติมีค่าเฉลี่ยการได้รับการเกื้อหนุนด้านนี้น้อยที่สุด รองลงมาคือชุมชนร่มไทรซึ่งเป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์หลากหลาย ปัจจัยที่นำไปสู่ผลการศึกษาดังกล่าวเกิดจากลักษณะพื้นที่ของชุมชนที่ศึกษาทั้ง 4 ชุมชน มีลักษณะพื้นที่ที่เอื้อต่อการจัดสถานที่พักผ่อนหย่อนใจแตกต่างกัน กล่าวคือชุมชนดอกปื๊ดที่มีคะแนนเฉลี่ยน้อยที่สุด เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณริมคลองแสนแสบ บ้านเรือนส่วนใหญ่สร้างอยู่เหนือผิวน้ำ พื้นที่ส่วนกลางของชุมชนมีน้อยไม่เพียงพอที่จะจัดสร้างเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจเช่นเดียวกับชุมชนร่มไทรที่มีพื้นที่ส่วนกลางแห่งเดียว คือศาลาอเนกประสงค์ของชุมชนแต่ขนาดของพื้นที่มีจำกัด ไม่เพียงพอหรือเอื้อต่อการนำมาใช้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ หรือสวนสาธารณะ หรือพื้นที่พบปะสังสรรค์ของผู้สูงอายุ ด้วยสาเหตุด้านข้อจำกัดของพื้นที่ดังกล่าว ส่งผลให้การเกื้อหนุนผู้สูงอายุในการจัดสถานที่ส่วนกลางให้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจสำหรับผู้สูงอายุและสมาชิกในชุมชน ของชุมชนทั้ง 4 ชุมชน จึงมีความแตกต่างกัน

3. ผู้นำชุมชนและเครือข่ายต่าง ๆ ภายในชุมชน รวมทั้งเจ้าหน้าที่และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีการดูแลสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อผู้สูงอายุ เช่น มีทางลาดสำหรับรถเข็น เป็นต้น

แม้ผลการวิเคราะห์ทางสถิติจะพบว่าผู้นำชุมชนและเครือข่ายต่าง ๆ ภายในชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติมีการดูแลสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อผู้สูงอายุ เช่น มีทางลาดสำหรับรถเข็น มากกว่าชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลาย แต่ทว่าเมื่อพิจารณารายชุมชนจะพบว่าชุมชนดอกปื๊ดซึ่งเป็นชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ มีค่าเฉลี่ยการได้รับการเกื้อหนุนในด้านนี้ต่ำ เมื่อเทียบกับชุมชนบึงใหญ่ซึ่งเป็นชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติเช่นเดียวกัน และเมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนทรัพย์สินใหม่ซึ่งเป็นชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลาย ผลการศึกษาดังกล่าวสามารถอธิบายได้ด้วยผลการศึกษาเชิงคุณภาพที่พบว่า ชุมชนดอกปื๊ดถึงแม้จะเป็นชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ แต่เนื่องจากฐานะทางเศรษฐกิจไม่ค่อยดีนัก สภาพความเป็นอยู่ของคนในชุมชนจึงเน้นการดูแลตนเองก่อนเป็นสำคัญ ในขณะที่ชุมชนบึงใหญ่สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่มีสภาพความเป็นอยู่ที่พอพึ่งพาตนเองได้ จนถึงสภาพความเป็นอยู่ที่ดีทำให้สามารถเผื่อแผ่และช่วยเหลือส่วนรวมได้มากกว่า

นอกจากนี้ลักษณะของผู้นำและความเข้มแข็งของชุมชน เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ส่งผลต่อการขับเคลื่อนการเกื้อหนุนในชุมชนให้สามารถดำเนินการสำเร็จลุล่วงไปได้ ชุมชนบึงใหญ่เป็นชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ซึ่งผู้นำชุมชนและเครือข่ายต่าง ๆ ล้วนเป็นลูกหลานของคนในชุมชนเห็นความสำคัญในการผลักดันให้มีการดูแลสภาพแวดล้อมในชุมชนให้เอื้อต่อผู้สูงอายุ เช่นเดียวกับผู้นำชุมชนและทีมคณะกรรมการของชุมชนมั่งมี ถึงแม้จะเป็นชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์หลากหลาย ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนไม่เหนียวแน่นเท่าชุมชนที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ แต่ผู้นำชุมชนที่มี

วิสัยทัศน์และเอาจริงเอาจังในการดูแลและพัฒนาชุมชน การที่ผู้นำมีความสามารถก่อให้เกิดความเชื่อถือ และสามารถชักจูงสมาชิกในชุมชนและเครือข่าย ให้ร่วมกันดูแลสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อผู้สูงอายุได้สำเร็จ สอดคล้องกับผลการศึกษาหลายชิ้นที่พบว่าปัจจัยที่สำคัญในการดูแลเกื้อหนุนผู้สูงอายุ คือ ศักยภาพของ ผู้นำและความเข้มแข็งของชุมชน (Siviroj,P., 2000; Kumsuchat, S. 2003; Moopayak,k., Rattanathanya,D., Fongfoo,S., 2010; Jitramontree,N., Thongchareon,V., Thayansin,S. , 2011)

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาพบว่าในสี่ชุมชนมีระดับการพัฒนาที่แตกต่างกัน ซึ่งระดับการพัฒนามีความสัมพันธ์กับรูปแบบการเกื้อหนุนทางสังคมแก่ผู้สูงอายุในแต่ละชุมชน ปัจจัยที่มีส่วนสำคัญที่สุดต่อระดับการพัฒนาของชุมชน คือ บทบาทของผู้นำชุมชน และการมีส่วนร่วมของประชาชน ในชุมชนมั่งมี เป็นชุมชนที่ผู้นำมีบทบาทสูง และสมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา จึงทำให้ระดับการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของชุมชนสูงกว่าชุมชนอื่น ๆ ดังนั้นการยกระดับการพัฒนาชุมชนอื่น ๆ จึงควรส่งเสริมบทบาทของผู้นำชุมชน และขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ

การขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ เริ่มต้นจากการสร้างความตระหนักให้สมาชิกในชุมชนเห็นความสำคัญของการพัฒนา ตามด้วยการสร้างทีมงานแกนนำหรือทีมงานหลักในการขับเคลื่อน ซึ่งยึดโยงด้วยการมีเป้าหมายร่วมกันในการที่ต้องการเห็นความสำเร็จเกิดขึ้นในชุมชน เช่น การมีคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้สูงอายุ เมื่อมีเป้าหมายร่วมกันอย่างชัดเจนแล้ว ขึ้นต่อไป คือการวางแผนการดำเนินงาน ซึ่งแผนการดำเนินงาน ควรมีลักษณะที่สามารถวัดความสำเร็จได้ในระยะสั้น ซึ่งจะช่วยในการสร้างแรงจูงใจ ให้แก่ทั้งทีมงานแกนนำและสมาชิกในชุมชน หลังจากนั้นทำการสร้างกิจกรรมผ่านการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยกิจกรรมตามลำดับขั้นการพัฒนาของชุมชน และสุดท้ายสร้างการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงอย่างมีประสิทธิภาพให้เป็นวัฒนธรรมของชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืน (Kotter, 1996) รวมทั้งการสร้างผู้นำชุมชนรุ่นใหม่จากผู้นำเยาวชน เพื่อวางรากฐานให้เป็นผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งในอนาคต

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

การศึกษากครั้งต่อไปควรศึกษาเกี่ยวกับภาวะผู้นำชุมชน การพัฒนาผู้นำชุมชน และการสร้างผู้นำชุมชนรุ่นใหม่ ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการเกื้อหนุนทางสังคมแก่ผู้สูงอายุ และการพัฒนาชุมชนในด้านอื่นๆ

เอกสารอ้างอิง

- Amato, P. (1993). Urban-Rural Differences in Helping Friends and Family Members. *Social Psychology Quarterly*, 56(4), 249. doi.org/10.2307/2786662
- Barker, J. (2002). Neighbors, Friends, and Other Nonkin Caregivers of Community-Living Dependent Elders. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences And Social Sciences*, 57(3), S158-S167. doi.org/10.1093/geronb/57.3. s158
- Bowling, A., Farquhar, M., & Browne, P. (1991). Life satisfaction and associations with social network and support variables in three samples of elderly people. *Int. J. Geriat. Psychiatry*, 6(8), 549-566. doi.org/10.1002/gps.930060803
- Howie, L., Troutman-Jordan, M., & Newman, A. (2014). Social Support and Successful Aging in Assisted Living Residents. *Educational Gerontology*, 40(1), 61-70. doi.org/10.1080/03601277.2013.768085
- Institute for Population and Social Research, Mahidol University. (2012). *ThaiHealth 2012 Food Security: The Illusion of Money VS The Reality of Food*. [in Thai]. (Research report). Retrieved from <http://www.hiso.or.th/hiso/picture/reportHealth/report/ThaiHealth2012.pdf>
- Jitramontree, N., Thongchareon, V., Thayansin, S. (2011). Good Model of Elderly Care in Urban Community. [in Thai]. *Journal of Nursing Science*. 29(2), 67-74.
- Kotter, John P. (1996). *Leading change*. United States: Harvard Business School Press.
- Kuhirunyaratn, Piyathida and others. (2007). Social Support Among Elderly in Khon Kean Province, Thailand, The Southeast. [in Thai]. *Asian Journal of Tropical Medicine and Public Health*, 38 (5), 936-946.
- Kumsuchat, S. (2003). *The Development of Alliances for Health Promotion Among the Older Persons in an Urban Community in Bangkok*. [in Thai]. Dissertation of Doctoral of Public Health Nursing. Mahidol University
- Li, H., Ji, Y., & Chen, T. (2014). The Roles of Different Sources of Social Support on Emotional Well-Being among Chinese Elderly. *Plos ONE*, 9(3), e90051.
- Malathum, P., Kongiem, J., Intarasobat, P. (2009). Relationships of Family Support and Friend Support to Life Satisfaction of Older Adults in Rural Areas. [in Thai]. *Rama Nurse Journal*. 15 (3), 431-447.

- Moopayak,k., Rattanathanya,D., Founfoo,S. (2010). Community Health Development: Lesson Learned Working in the Area of Health Promotion for Older Adults by the Community. [in Thai]. *Journal of Nursing Science*. 28(3), 66-77.
- National Statistical Office. (2014). *The 2014 Survey of the Older Persons in Thailand*. [in Thai]. (Research report). Retrieved from <http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/themes/files/elderlyworkFullReport57-1.pdf>
- Phillips, D., Siu, O., Yeh, A., & Cheng, K. (2008). Informal Social Support and Older Persons Psychological Well-Being in Hong Kong *Journal Of Cross-Cultural Gerontology*, 23(1), 39-55. doi.org/10.1007/s10823-007-9056-0
- Raeside, R., and others. (2010). Social Support Mechanisms of the Elderly: Insights from the British Household Panel Survey. *The International Journal of Interdisciplinary Social Sciences*. 5 (8) 163-178.
- Requena, F. (2013). Family and friendship support networks among retirees. *International Journal Of Sociology And Social Policy*, 33(3/4), 167-185. doi.org/10.1108/01443331311308221
- Siviroj,P. (2000). *Development of organizational management model of elderly club for self-health care*. Bangkok: Mahidol University.
- Starkey, P. (1997). *Networking for Development*. England: International Forum for Rural Transport and Development.
- Supasirivut,T. (2005). *Psychological, Environmental, and Bio-social Factors Related to Caring Behavior for Elderly Parents*. [in Thai]. (Master's thesis) Retrieved from <http://library.cmu.ac.th/moralcorner/sites/default/files/pictures/re-2013-5.pdf>
- Tang, Y. (2008). Social Support of Elderly Caregivers. *UBM*, 3(8). <http://dx.doi.org/10.5539/ijbm.v3n8p81>
- Yuan, R. and Ngai, S. (2012). Social Exclusion and Neighborhood Support: A Case Study of Empty-Nest Elderly in Urban Shanghai. *Journal of Gerontological Social Work*, 55(7), 587-608.